

Отримано: 23 листопада 2018 р.

Прорецензовано: 20 грудня 2018 р.

Прийнято до друку: 21 грудня 2018 р.

e-mail: alinakondruk30@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-4(72)-120-123

Кондрук А. Ю. Поняття «нещирість» та «лицемірство» у контексті міжособистісної комунікації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72), грудень. С. 120–123.

УДК 811.111'42:177.3

Кондрук Аліна Юрївна,
аспірант кафедри практики англійської мови, асистент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі українки

ПОНЯТТЯ «НЕЩИРІСТЬ» ТА «ЛИЦЕМІРСТВО» У КОНТЕКСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті проаналізовано поняття «нещирість» та «лицемірство». Нещирість визначається як мисленнєво-комунікативний стан фальсифікації мовцем своєї інтенції, результатом якої є невідповідність дійсної та вираженої інтенції, що відображається в мовленнєвому акті як порушення умови його щирості. Сферою функціонування мовленнєвих актів з порушенням умови щирості є нещирий дискурс.

Лицемірство розглянуто як негативну моральну якість людини, що прикриває нещирість. Лицемір одягає маску, намагаючись приховати справжні почуття та емоції задля досягнення власної цілі. Часто це є частиною маніпулятивного процесу. Зазначено основні види лицемірства. Звернено увагу на причини лицемірства.

Ключові слова: нещирість, лицемірство, нещирий мовленнєвий акт, нещирий дискурс.

Alina Kondruk,
Postgraduate Student of the Conversational English Department, Assistant Lecturer of the Department
of Foreign Languages for the Humanities, Lesya Ukrainka Eastern European National University

THE NOTIONS OF «INSINCERITY» AND «HYPOCRISY» IN THE CONTEXT OF INTERPERSONAL COMMUNICATION

The article deals with the notions of «insincerity» and «hypocrisy». Insincerity is a mental communicative state of the falsification of the speaker's true intention. The discrepancy between the speaker's true intention and the intention that he tries to express is reflected in the speech act as the violation of its sincerity condition. Hypocrisy is determined as a negative moral quality that hides insincerity. A hypocrite uses a mask, trying to hide his true feelings and emotions in order to achieve his goal. Usually hypocrites act with mercenary or malicious motives and this causes other people's suffering. Often it is a part of a manipulation process. The main types of hypocrisy have been indicated. The causes of hypocrisy have been mentioned. The speech act with the violation of the sincerity condition is determined as an insincere speech act. The sphere of functioning of speech acts with the violation of the sincerity condition is the insincere discourse. Insincere speech acts violate the sincerity condition regardless of the illocutionary type. The insincere speech acts are accompanied by a hidden speaker's perlocutionary purpose to deceive the addressee. A perlocutionary act as a constituent of the insincere speech act is determined as «deception».

Key words: sincerity, insincerity, hypocrisy, insincere speech act, insincere discourse.

Поняття нещирості існує на тлі поняття щирості, так як і хибність (неправда, брехня) існує на тлі істинності (істини, правди). Ці поняття навіть визначаються одне через інше. Правда стає очевидною, коли викривається брехня, щирість проявляється як протиставлення нещирості: щирий означає «непритворний, справжній». Це поняття застосовується лише там, де можлива опозиція щирий – притворний [2, с. 24]. У мовній свідомості людини ці поняття співіснують в єдиному континуумі.

Щирість у філософії згадується, перш за все, у зв'язку з розглядом етичних норм поведінки. Стародавній філософ Конфуцій (551–479 рр. до н. е.) досліджував поняття *cheng*, яке зазвичай перекладається як щирість. Цей термін передбачає відповідність слів внутрішньому стану, почуттям [14, с. 198]. Ідеї, пов'язані із щирістю, містяться і в етичних творах Арістотеля (384–322 рр. до н. е.). У «Нікомаховій етиці» філософ описує чесноту як щось середнє між двома крайностями: відсутністю і надлишком властивості. Чеснотою Арістотель вважає правдивість (*truthfulness*) або щирість (*sincerity*), яка, на його думку, є бажаним проміжним станом між самокритикою і надмірним самовдоволенням.

Питаннями щирості цікавляться і соціологи. У соціології щирість розглядається як властивість особистості, при цьому підкреслюється її значення не тільки в ставленні до оточуючих, але й до самого себе, а також зазначається її залежність від культури. Вважають, що щирість в сучасній інтерпретації означає узгодженість між словами і реальними почуттями, і що, хоча це поняття розвивалося протягом століть і є таким давнім, як мова і жести, його не можна розглядати у відриві від культурних умов [1, с. 6].

Щирість стала викликати особливий інтерес у мовознавців, коли лінгвістика вийшла за рамки внутрішньосистемного опису мови в галузь прагматики, тобто з формуванням антропоцентричної парадигми. Так, У. С. Манн і Дж. Кройтель зауважують, що щирість або її відсутність стала цікавити лінгвістів з моменту виникнення теорії мовленнєвих актів [23, с. 1–8], сформульованої Дж. Остіном (1970) і Дж. Серлем (1969).

Термін нещирість (*insincerity*) був введений Дж. Остіном у роботі «How to Do Things with Words». За його визначенням, нещирість являє собою такі умови здійснення мовленнєвого акту, які роблять мовленнєвий акт неефективним або порожнім (*void*) [18, с. 16]. У роботі «Pretending» Дж. Остін розмежує нещирість як мовне явище та притворство (*pretending*) як явище, яке виражається невербальними засобами (мімікою, жестами тощо) [19, с. 253–257]. Синонімічними до терміна «нещирість» є такі терміни, як «лицемірство», «брехня» [6, с. 76; 5, с. 26]; «неправдива інформація» [7, с. 61]; «обман» [12, с. 22]; «маніпулювання істиною» [10, с. 7]. Велика кількість термінів свідчить про те, що лінгвісти намагаються знайти найбільш прийнятний, який би відображав найістотніші риси досліджуваного явища.

Щирість визначається як відношення відповідності між висловленням і думками (поведінкою) мовця [17, с. 122]. Щирість – це вираження справжніх думок і почуттів, відсутність притворства, відвертість і щиросердечність. Щирість для обманника є дуже спокусливою рисою характеру об'єкта обману [9, с. 136]. Вдаючись до нещирості, люди використовують загальну психологічну установку на істину. Людині властиво спочатку сприймати інформацію як правдиву, і тільки після відповідної обробки інформації та її інтерпретації вона усвідомлює, що її співрозмовник був з нею нещирий. Тому нещирий мовець має психологічну перевагу перед співрозмовником.

Проблематика щирості розглядається в дослідженнях протилежного явища – нещирості. Вважається, що як категорія спілкування щирість створює гармонію між співрозмовниками, проте щирість може бути вдаваною, фальшивою, награною, перебільшеною, показною [2, с. 24]. Дослідники визнають складність розпізнавання щирості (*recognition of sincerity*) і наголошують на необхідності холистичного підходу і більш широких відомостей про мовця, предмет і обставини спілкування, його мотиви, аналізу експліцитного й імпліцитного змісту висловлень. Зазначається, що нерідко висловлення може містити лексику з відповідною семантикою, проте бути далеко нещирим. Наприклад, Д. Едвардс і А. Фасуло, досліджуючи функціонування вставних фраз із значенням істинності та щирості, типу «*чесно кажучи*» (*to be honest, to tell you the truth* тощо), підкреслюють, що при частому використанні вони можуть викликати у співрозмовника почуття недовіри [21, с. 344].

Дослідники наголошують на існуванні мови, за допомогою якої втілюється те чи інше поняття. Зокрема, можна говорити про мову щирості, так як щирість має конвенційні засоби вираження. Вона не тільки зчитується співрозмовником, а й сам мовець може користуватися мовою щирості, тобто щирим тоном, голосом, поглядом, виразом обличчя. Мову нещирості також можна виявити і проаналізувати. Важливе зауваження щодо засобів вираження щирості/нещирості зроблено І. Б. Шатуновським, який зазначив, що слід враховувати не лише те, що мовець говорить, але і те, що він думає і, навіть те, що він має у своїй свідомості, – розумі. Ця особливість виражається словами *щиро/нещиро, лицемірно*, втілюючись у таких конструкціях, як *щирі слова; щирий лист; щиро сказав; я був щирий, кажучи* тощо. Щирість означає, що людина узуально говорить щиро те, що вона думає [17, с. 31]. Нещирість, у свою чергу, є повною протилежністю щирості.

Нещирість – це мисленнєво-комунікативний стан фальсифікації мовцем своєї інтенції, результатом якої є невідповідність дійсної та вираженої інтенції, що відображається в мовленнєвому акті як порушення умови їхньої щирості. Мовленнєвий акт з порушенням умови щирості та прихованою перлокутивною метою ввести адресата в оману визначається як **нещирий мовленнєвий акт** [3, с. 7]. Іллокутивною особливістю нещирих мовленнєвих актів є порушення умови щирості незалежно від іллокутивного типу; перлокутивною особливістю – те, що вони супроводжуються прихованою перлокутивною метою мовця ввести адресата в оману [3, с. 7].

Перлокутивний акт у складі нещирого мовленнєвого акту кваліфікується як «введення в оману». Нещирий мовець має перлокутивну мету, по-перше, приховати від адресата справжню інтенцію, по-друге, змусити його повірити у свою щирість за допомогою вираження зовсім іншої інтенції. Тобто, нещирий мовець має дві взаємно накладені інтенції: справжню інтенцію, яку мовець приховує, і фальсифіковану інтенцію, яку він намагається донести до адресата. Це означає, що при реалізації нещирого мовленнєвого акту має місце накладення дійсної та вираженої інтенції, які є контрадикторними. Введення в оману характеризується перлокутивним і стратегічним характером [22, с. 323–330].

Якщо мовець здійснив передбачуваний мовленнєвий вплив на адресата, тобто здійснив перлокутивний акт введення в оману, нещирий мовленнєвий акт є вдалим. Якщо ж адресат розпізнав перлокутивну мету мовця ввести його в оману, нещирий мовленнєвий акт є невдалим.

Сферою функціонування мовленнєвих актів із порушенням умови щирості є **нещирий дискурс**, який визначається як мисленнєво-комунікативна діяльність, яка ґрунтується на фальсифікації мовцем своєї інтенції. Нещирий дискурс виділяється на основі моделі дискурсу, в якій провідними чинниками функціонування є його середовище, стиль і модус [13, с. 101–122]. Нещирий дискурс має, частіше за все, переривистий характер, переплітаючись із щирим дискурсом і отримуючи подальший розвиток у відповідній ситуації спілкування.

Для пояснення семантики нещирого дискурсу використовується різниця між істинною та неправдивою пропозицією як між фактом і не-фактом. Основною ознакою змісту нещирого дискурсу є вираження неправдивих фактів.

Вираження інтенції неправди, обману – це усвідомлена дискурсна стратегія мовної особистості, що базується на вираженні особистого смислу, суть якого полягає у заміні істинних (з точки зору мовної особистості) пропозицій на неправдиві [8, с. 21]. Для того, щоб усвідомлено виражати неправдиві пропозиції, неправдивий мовець повинен знати, яким чином їх можна виразити.

З точки зору умов породження існують різні типи нещирого дискурсу: спонтанний (виникає безпосередньо під час комунікативної ситуації, в момент спілкування); заздалегідь підготовлений (планується мовцем заздалегідь для подальшого втілення у майбутньому з метою реалізації власних намірів); оновлюваний (періодично оновлюється мовцем залежно від комунікативної необхідності) [12, с. 67–90].

Дискурс, який виражає інтенцію брехні, обману, представляє собою особливий тип дискурсу, семантичною основою якого є ментальний світ, створений мовцем, що втілюється за допомогою вираження нещирих висловлень під виглядом істинних. Такий мовець під час спілкування задовольняє власні комунікативні цілі [8, с. 137].

Вибір найбільш доречних у певній ситуації висловлень обумовлений комунікативними намірами (інтенцією) мовця. Мовленнєва інтенція є однією з центральних категорій в теорії мовленнєвої діяльності і мовленнєвого спілкування. Вона лежить в основі мовленнєвого акту, мотивує його, втілюючись в інтенціональному смислі, який має різні способи мовного вираження у висловленнях. У мовленнєвій інтенції присутні різні комунікативні смисли, які виражаються у висловленні [8, с. 49].

Людина може бути нещирою з різних причин. Однією з них є недовіра до інших, які можуть використовувати довіру не в її інтересах, а інколи навіть їй на шкоду. Іншою ж є прагнення вирізнитися з-поміж інших, завищена оцінка свого «Я», прагнення бути незалежним і нікому не зобов'язаним, що робить таку людину вкрай замкнутою і неохочою до відкритості [9, с. 135]. Такі люди схильні до замовчування або приховування всієї інформації, таким чином вони самі того часто не усвідомлюючи, обманюють навіть близьких і друзів, оскільки будь-які відомості про себе вважають своєю власністю, а їх

поширення розцінюють як небажаний зв'язок з іншими, збільшення своєї залежності від інших та зменшення своєї безпеки. Ще однією з причин нещирості є те, що людина не хоче виявити свої недоліки і слабкості; повинна показати себе такою, якою хочуть бачити і чути її інші; у ній завжди борються, посилюючись і слабшаючи, найрізноманітніші і навіть протилежні бажання та прагнення, і точно висловити їх людина буває не в змозі. Тому відмінність істинного і хибного – дуже складна справа, що вимагає великого розуму та проникливості [9, с. 135].

Для українського світу найголовніше значення має постулат ширості («Не говори неправду», «Говори правду»), а для англосаксонського й інших – постулат толерантності («Не говори неприємного для адресата», «Говори приємне для адресата»). На відміну від української, в культурах останнього типу суб'єкт не повинен казати співбесіднику того, що може його засмутити (наприклад, робити зауваження про його зовнішній вигляд або стверджувати: «Ти не маєш рації»). Це буде сприйнято як бажання його образити. Дія слів на співбесідника важливіша, ніж правда або щирість [4, с. 282].

Однак говорити непримну правду в очі співбесідникові в українській культурі («Ти постарів»: «Ти погано виглядаєш сьогодні»; «Тобі не пасує цей колір»), що так вражає, скажімо англійців, не обов'язково диктується вимогою бути ширим. З одного боку, це може бути хвилювання за близьку людину, бажання вплинути на її поведінку в її інтересах, з іншого – виявом комунікативної агресії – не лише виразом незгоди із співбесідником під час обміну думками відповідно до постулату ширості, а прагненням нав'язати свою думку тоді, коли нею ніхто не цікавиться [4, с. 281–282].

Отож іноді мовець для того, щоб не засмутити співбесідника, уникнути конфлікту, або ж просто бути ввічливим, може використовувати такі висловлення, які істотно не несуть шкоди чи вагомому впливу на адресата (наприклад, «Ти сьогодні гарно виглядаєш», «У тебе дуже гарна сукня»), і не є самі по собі лицемірними. Наприклад:

Gail returned from London, ready and anxious to marry and start a family. Kent met her at the airport and was guardedly elated to see her. He was stunned to see how much she aged. «You look beautiful,» he lied [24, p. 53].

Проте принцип толерантності в своїх крайніх формах (говоріння приємного, того, чого співбесідник не думає) теж може набувати негативної комунікативної характеристики (лицемірство) [4, с. 281–282]. Мовець починає завуальовувати власні мотиви, намагаючись під маскою ввічливості вплинути на адресата задля задоволення власних цілей. Наприклад:

I was debating whether I should tell her what had happened or not /.../ «I take a long time getting dressed,» I lied. «You look beautiful,» I added to take her mind off why I was so late, which seemed to do the trick [20, с. 143].

Саме поняття «лицемірство» з'явилося в стародавньому Римі, коли під час театральних постановок актори одягали маски з різними виразами емоцій, тобто, по суті, приміряли особу. Грецьке слово, перекладене як «лицемір», буквально означає «театральний актор», тобто йдеться про людей, які грають роль, а не ведуть себе природно і невимушено. Лицемірство є негативною моральною якістю, що виявляється в поведінці людини, яка прикриває нещирість, лукавність, двоєдушність удаваною щирістю, доброчесністю. У житті лицеміри діють таким чином з корисливими чи й зловмисними мотивами, наслідком чого є страждання інших людей. Протилежними моральними якостями людини (позитивними) є чесність, прямота, щирість [15, с. 224].

Отож лицеміром називають людину, у якої зовнішні прояви емоцій, поведінка не відповідають її внутрішнім переживанням і справжнім почуттям. Лицемірна людина часто змінює свої життєві погляди і позицію залежно від сьогочасної вигоди. Часто така людина груба з підлеглими, але плазує перед начальством [15, с. 224]. Наприклад:

Without a doubt, the most interesting aspect of London was Livesey Hawkins himself. The man was an absolute puzzle to me, and I vowed to myself that I would figure him out. /.../ He was cynical, sarcastic, and subtly rude, but he was also extremely intelligent. These traits combined together in him entertaining when the mood struck him and harsh at other times. He possessed fine manners, but used them in a mocking and insincere way. He had little patience for simple-minded people, and he would be courteous to them in word and gesture but with dripping sarcasm in his tone of voice. Thus, many people thought him to be odious, although most were too simple-minded to heed his ridicule. He had no friends; indeed, to be called Livesey Hawkins' friend was somewhat of an honour that none had when I arrived in London [25, с. 33]. У цьому прикладі лицемірний чоловік (Livesey Hawkins) поводить себе нещиро, одягаючи маску, намагаючись виглядати перед людьми кращим, ніж він є насправді, вводючи оточуючих в оману.

Розрізняють такі види лицемірства, як політичне (наприклад, обіцянки кандидатів у депутати, які не завжди виконуються); релігійне (люди, які закликають жити за законами Божими, іноді самі можуть їх порушувати; повсякденне (лицемірство, яке виявляється в щоденному житті, зокрема при спілкуванні) [15, с. 224].

Страх бути не таким як всі; бажання здаватися респектабельним в очах учасників групи; користоловство і його прояви з метою маніпулювання іншим індивідом, як-от: підлабузництво, лакейство, лестощі, лукавство, крутість змушують людину лицемірити. Крім того, якщо у людини немає чітко сформованих цінностей, то вона сама не знає, де вона справжня, а де одягає соціальну маску і лицемірить [12, с. 53–55].

Нещирість і лицемірство згідно з принципом толерантності сьогодні уже стало нормою комунікації. Саме суспільство створює необхідні передумови для нещирості, вимагаючи досягнення високого ідеалу моральності від кожного свого члена, не турбуючись, наскільки важко це дається.

Перспективним вбачається дослідження стратегій та тактик нещирого мовця.

Література:

1. Авакьян С. С. О понятии «искренность» и его трактовке в гуманитарных науках. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2008. № 37 (138). С. 5–9.
2. Арутюнова Н. Д. Речеповеденческие акты и истинность, Речеповеденческие акты в зеркале чужой речи. «Я» и «Другой» // Человеческий фактор в языке. Коммуникация. Модальность. Дейксис. Москва: Наука, 1992. С. 6–52.
3. Бабич О. М. Мовленнєві акти з порушенням умови ширості у сучасному німецькомовному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х., 2010. 20 с.
4. Бадєвич Ф. С. Толерантність як соціально-культурний феномен світоглядно-методологічний аспект : колективна монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 330 с.
5. Болинджер Д. Истина – проблема лингвистическая. *Язык и моделирование социального взаимодействия*. Москва: Прогресс, 1987. С. 23–43.
6. Вайнрих Х. Лингвистика лжи. *Язык и моделирование социального взаимодействия*. Москва: Прогресс, 1987. С. 44–87.

7. Глаголев Н. В. Ложная информация и способы ее выражения в тексте. *Филологические науки*. 1987. № 4. С. 61–68.
8. Кубинова Йитка. Речевая интенция «ложь, обман» в семантическом и коммуникативно-прагматическом аспектах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Государственный институт русского языка имени А. С. Пушкина. Москва, 2002. 177 с.
9. Кузнецов В. В. Психология взаимопонимания. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 288 с.
10. Новосельцева О. О. Высказывания, выражающие оценку истинности чужого сообщения : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. Санкт-Петербург, 1997. 20 с.
11. Плаксина В. А. Дискурсивная актуализация концепта «лицемерие»: когнитивно-прагматический аспект : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Адыгейский государственный университет. Майкоп, 2018. 180 с.
12. Плотникова С. Н. Неискренний дискурс (в когнитивном и структурно-функциональном аспектах). Иркутск : Изд-во Иркутского государственного лингвистического ун-та, 2000. 244 с.
13. Приходько А. Н. Дискурсивные акты: прагмасемантика и прагматипология. *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2010. № 1. С. 101–122.
14. Ратников В. П. Этика делового общения. *Психология и этика делового общения* : учебник для вузов / под ред. В. Н. Лавриченко. Москва: Юнити, 2003. 4-е изд., перераб. и доп. 415 с.
15. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : Словник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
16. Шатуновский И. Б. «Правда», «истина», «искренность», «правильность» и «ложь» как показатели соответствия/несоответствия содержания предложения мысли и действительности. *Логический анализ языка. Культурные концепты*. Москва: Наука, 1991. С. 31–37.
17. Шатуновский И. Б. Семантика предложения и нерелевантные слова (значение, коммуникативная перспектива, прагматика). Москва: Языки русской культуры, 1996. 400 с.
18. Austin J. L. *How to Do Things with Words*. Cambridge : Harvard University Press, 1975. 168 p.
19. Austin J. L. *Pretending / Philosophical Papers*. Oxford : Clarendon, 1966. P. 253–257.
20. Baig Z. *Nowhere is Safe*. Friesen Press, 2016. 168 p.
21. Edwards D., Fasulo A. «To be Honest»: Sequential Uses of Honesty Phrases in Talk-in-Interaction. *Research on Language and Social Interaction*. 2006. 39(4). P. 343–394.
22. Habermas J. *The Theory of Communicative Action* : Vol. 1. Reason and the Rationalization of Society. Boston : Beacon Press Books, 1984. 465 p.
23. Mann W. C., Kreutel J. *Speech Act and Recognition of Insincerity*. N.Y. : Academic Press, 2008. 57 p.
24. Thompson A. *Forgiven but not Forgotten*. Xulon Press, 2009. 160 p.
25. Willows J. *The Chess Master's Violin*. Koehler Books, 2011. 184 p.